

הדיווח התקשורתי בנושא כת השטן והרוק הכבד בישראל

רויטל סלע- שיוביץ וגבריאל קאבאליון

תקציר

מאמר זה דן בדיווח התקשורתי בעיתונות בשנות התשעים בנושא כת השטן והרוק הכבד. ניתוח התוכן נכלל כ-60 כתבות מהעיתונות הישראלית בין השנים 1989–2004. ניתוח הכתבות מראה כי התקשורת אינה משאירה מקום בדיווחיה לפרשנות חלופית לגבי הקשר בין כת השטן לרוק הכבד. הדיווח התקשורתי יצר בדרך כלל הקבלה בין שני הנושאים, והתייחס אליהם כאל שני חלקים של מכלול אחד. נוסף על כך השתמשה התקשורת הכתובה בהקשר זה בטכניקות שונות ומגוונות, כגון: כותרות סנסציוניות, תמונות זועה ותיאורי זועה, שימוש בסממנים פורנוגרפיים, הפצת נתונים סטטיסטיים מנופחים ועוד. טכניקות אלה של סיקור תקשורתי נועדו לעורר את סקרנות הקוראים וליצור תחושה של מסתוריות ושל איום בכל הקשור לסכנות הטמונות בכת השטן וברוק הכבד.

אולם למרות הדיווח התקשורתי ופעילותם של "יזמים מוסריים" נוספים, כשל הניסיון לייצר פניקה מוסרית רחבת-היקף ולהביא לידי מעורבות שלטונית, שכן לא חל שינוי בשיח הציבורי או במדיניות החקיקה והאכיפה. ייתכן שניתן להסביר את העובדה שלא נוצרה פניקה מוסרית בהיקף רחב באמצעות המודל האובייקטיביסטי – אין דאגה בהיקף רחב בציבור מאחר שאין התנהגות סוטה בהיקף מדאיג. מצד אחר, מתוך הסתכלות קונסטרוקציוניסטית, ניתן לטעון כי פעילותם של "היזמים המוסריים" לא הצליחה מאחר שהיא הייתה סימבולית, ספורדית, לא מאורגנת ולא שיטתית, ומשום שהיא לא זכתה בתמיכה משמעותית של אנשי המקצוע.

מילות מפתח: כת השטן, רוק כבד, דיווח תקשורתי, פניקה מוסרית.

מבוא

המחקר הסוציולוגי העוסק בכיתות ובתגובה החברתית כלפיהן מתאפיינ בשתי השקפות תיאורטיות שונות. האחת היא הגישה המסורתית, שהינה אובייקטיביסטית ובדרך כלל פונקציונליסטית. גישה זו מתמקדת בתפיסת הכיתות כעובדה נתונה, ושואלת שאלות לגבי היקף התופעה, הגורמים לה, ההשפעות של קבוצות אלה ומידת התועלת שלהן ושל התגובה החברתית (Forsyth & Olivier, 1990). ההשקפה התיאורטית השנייה היא הגישה הקונסטרוקציוניסטית, המתמקדת בהבניית המושג "כיתות" ובניתוח אופיין, תוך דיון בהשלכות האידיאולוגיות והפוליטיות של הבנייתן כבעיה חברתית בחברה (Victor, 1993).

במאמר זה נעמוד תחילה על המאפיינים של "כת השטן" ושל הרוק הכבד מתוך הסתכלות מסורתית, בהתאם לגישה הפונקציונליסטית, ונבחן את הגורמים להיווצרותם ואת ההשלכות הנפשיות שלהם על קהל המאמינים, ובעיקר על בני הנוער. בחלקו השני של המאמר נבחן את הדיווח התקשורתי ואת תפקידה של התקשורת כיוצרת את תדמיתה של הכת, בהתאם לגישה הקונסטרוקציוניסטית. כמו כן, באמצעות ניתוח הכתבות בתקשורת נעסוק גם בתפקידה של התקשורת ככלי שבאמצעותו הגיבו סוכנים חברתיים נוספים נגד אותן קבוצות, כגון פוליטיקאים, אנשי מקצוע ואנשי דת.

כת השטן

דמות השטן מוכרת ברוב התרבויות למן ראשית האנושות (Forsyth, 1987), אולם שורשיו ההיסטוריים-המודרניים של פולחן השטן נעוצים במועדון המאגיה השחורה ובמסדר השחור בגרמניה של שנות העשרים והשלושים של המאה העשרים, וכן בכנסיית השטן בארצות הברית. מייסדה של כנסייה זו, אנטון לה-ויי (Anton LaVey, 1930–1997), היה הראשון שביטא את הפילוסופיה הדתית התומכת בשטן כסמל של חופש הפרט והאינדיווידואליזם המודרני (Lewis, 2002). מיכאל א' אקווינו (Michael A. Aquino) קידם והרחיב את הרעיונות של כנסיית השטן כניתוח פילוסופי הדומה לארגון פטרנליסטי עם מנהגים אוקולטיים לחברים. שניהם אחראים, לדעת החוקרים, לפריחתה של התנועה הדתית החדשה במערב בעשורים האחרונים. ההערכה היא שכיום פועלים בארצות העולם המערבי אלפי אנשים (כ-5,000) המגדירים את עצמם מאמינים וממלאים אחר מצוות הכנסייה (Introvigne, 1994; La Fontaine, 1988; Richardson, 1997).

האידיאולוגיה של כנסיית השטן מתבססת על הטענה שהדת הנוצרית מתאפיינת במסרים כפולים וסותרים. כך, נטען שעל אף היומרות הצדקניות, הנצרות מעוניינת בשררה, בכוח ובכסף, ומתנהלת בשחיתות. יצוין כי על אף הביקורת כלפי הכנסייה, ההוגים המקוריים של כנסיית השטן לא עודדו מעשים פליליים או פעילויות אנטי-חברתיות (Lyons, 1970; Richardson, 1997).

אולם בשנות השמונים החלו בני נוער "חובבניים" שהתלהבו מרעיונות חתרניים ואנטי-ממסדיים, כגון אלה של כנסיית השטן, לתרגם חלק מהמעשים לעבודה

פולחנית, שכללה גם התעללות בבעלי חיים, הרס ופגיעה ונדלית, כולל השחתת קברים, אורגיות והפצת סמלים של השטן הן באמצעות לבושם והן באמצעות אביזרים נלווים (Clarke, 1995).

בארצות הברית ובמדינות מערביות אחרות הוכר פולחן השטן רשמית כ"כנסייה" לכל דבר, אולם אותם בני נוער "חובבנים" הוגדרו כמשתייכים לכת או לחבורת נערים אשר עוסקות לעיתים בעבריינות (Lyons, 1970).

לעיתים בני נוער "חובבניים" פועלים לבדם בשם השטן. בארצות הברית היו אף מקרים שבהם רוצחים אכזריים הצדיקו את מעשיהם כחלק מפולחן שטני. צ'רלס מנסון, מנהיג כת "המשפחה", וכן דמויות נוספות היוו דגם להערכה ולחיקוי לגבי צעירים חובבי השטן, שהתאפיינו בדרך כלל באי-יציבות נפשית (Jenkins, 1994).

פעילותה של כת השטן בארץ

הסימנים הראשונים לפעילותה של כת השטן בארץ, וכן המודעות הציבורית לתופעה זו, הופיעו בישראל בתחילת שנות התשעים, כעשר שנים לאחר שגל של דאגה פקד כמה מדינות ואזורים במערב אירופה, בארצות הברית, באוסטרליה ובקנדה (Forsyth & Olivier, 1990; La Fontaine, 1998; Lippert, 1990; Richardson.) (1997; Richardson, Best & Bromley, 1991).

בישראל אין כנסייה דתית במובן המלא, שכן אין כאן מרכז רוחני של כנסיית השטן, אין מנהיגות ואין מדרג מסודר. בארץ מדובר בעיקר בצעירים, בחבורות מזדמנות או כיחידים, בחלקם עולים חדשים מחבר המדינות ובחלקם בני נוער ילידי הארץ מהמעמד הבינוני-הגבוה. צעירים אלה מאמצים חלק מהדפוסים של הכנסייה הממוסדת, לעיתים ללא ידע והעמקה בנושא (בשן, 2001; חלפון, 2003). אנשי מקצוע שמומחים בתחום של הצטרפות בני נוער לכיתות מדגישים כי מדובר בדרך כלל ב"תרבות פולקלוריסטית" של יחידים שנופחה על ידי התקשורת מעבר לממדיה האמיתיים, או במחאה של בני נוער נגד ההורים והמחנכים שבאה לידי ביטוי בטקסים רדודים (בית-הלחמי וגרין, מצוטטים אצל זהר, 1994). למרות היקפה הקטן, נהפכה כת השטן בישראל, כמו במדינות מערביות אחרות, לקבוצה שמשייכים לה, באופן סטריאוטיפי וגורף, מעשים קיצוניים ובלתי-מקובלים בקרב בני הנוער. פעילותה של קבוצה זו נתפסת ככוללת מגוון של התנהגויות חריגות, גרוטסקיות, ביזריות ואלימות באופן קיצוני (Stevens, 1990; Victor, 1993).

הספרות המחקרית מכנה קבוצות אלה "שטניסטים פראיים", "שטניות תוצרת עצמית" או "שטניות חובבניות" (Lewis, 2002). פעילותן של קבוצות אלה נעשית לעיתים מתוך חיקוי או השפעה של אופנות מערביות, תוכניות טלוויזיה, סרטי קולנוע ודפוסים של התת-תרבות של מוזיקת הרוק הכבד (שם). בחלק מהמקרים, גם בארץ, מדובר בחבורות בני נוער שמבצעים מעשים פליליים ללא כל קשר לכת השטן (בשן, 2001), אך משתמשים בה כתירוץ להצדקת מעשיהם או על מנת לזכות בהילה של אומץ וגבורה (Ellis, 1991).

ראוי לציין כי בישראל, להבדיל ממדינות אחרות, רוב העוסקים בתחום זה הינם בני נוער. כמו כן, בארץ לא הועלו עד כה טענות בדבר התעללות פולחנית בילדים. בארצות מערביות אחרות נוצר חשש מפני פגיעה בילדים רכים על ידי הורים או מטפלים במעונות ילדים, ובעקבות זה נפתחו חקירות מקיפות ואנשים הועמדו לדין. נתן וסנדקר מדווחים כי בארצות הברית, בין השנים 1983–1995, הועמדו לדין 185 מבוגרים באשמת שווא של התעללות בילדים במסגרת פולחנים שטניים (Nathan & Snedeker, 1995). מקרים דומים של האשמה בהתעללות בילדים ללא בסיס ראייתי ועובדתי קרו גם באנגליה (La Fontaine, 1998), בהולנד (Rossen, 1989), באיטליה (Zanin, 2004), ובמזרח הרחוק (Richardson, 1997).

גיל ההתבגרות והתנהגויות של סיכון

קיימת הנחה בקרב חוקרים כי התנהגויות של סיכון בקרב בני נוער מהוות סימפטום של קשיים אופייניים של שלב ההתבגרות. התנהגויות של סיכון אשר בולטות בגיל ההתבגרות הן: שימוש בסמים, צריכת אלכוהול, עבריינות, פגיעה עצמית והתנהגות אובדנית, התנהגות כפייתית והימורים (מוסן, קונגר, קאגאן והסטון, 1998; Bingham & Shope, 2004; Arnett, 1994).

המשותף להתנהגויות שונות אלה, לדעת החוקרים, הוא הקושי של המתבגר להתמודד בצורה טובה עם המשימה המרכזית של גיל ההתבגרות – עיצוב הזהות האישית והשתלבות חברתית בעולם המבוגרים. אריקסון מכנה את הציר ההתפתחותי המרכזי של גיל ההתבגרות "זהות לעומת בלבול זהות". גיבוש הזהות האישית משמעו אינדיווידואציה, קרי, הרגשת המכלול של הישות העצמית כישות נבדלת, עקבית ויציבה. אולם במצבים של "בלבול זהות" קיימים קשיים ברכישת העצמאות, ועלולה להתפתח התנהגות של סיכון והרס עצמי (מוסן ואחרים, 1998).

התנהגות של סיכון וסטייה בקרב בני נוער קשורה גם למערך של משתנים אישיותיים וחברתיים שקיימת ביניהם אינטראקציה: הרובד הראשון הוא מערך אישיותי הכולל נטיות רגשיות לכעס או לדיכאון וקשיים בגיבוש התפיסה העצמית של הפרט; הרובד השני הוא מערכת היחסים של המתבגר עם ההורים והשפעת קבוצת השווים; והרובד השלישי הוא ההתנהגות – מידת מעורבותו של הפרט בהתנהגויות של סטייה (Arnett, 1994). יש לציין כי התנהגויות של סיכון יכולות להתפתח גם כתוצאה מתחושה של ניכור ובדידות חברתית או לחלופין כתוצאה מלחץ חברתי של קבוצת השווים על המתבגר (מוסן ואחרים, 1998).

הדיון בקשר של בני הנוער לכת השטן ולרוק הכבד קשור לעיתים להתנהגות של סיכון נוספת, והיא העיסוק במוות והתנהגויות אובדניות. אורבך (1989) מציין שני ממדים מבחינים לגבי העיסוק של ילדים ומתבגרים במוות. המימד הראשון הוא המימד ההתפתחותי, ההכרתי והרגשי. במישור זה, העיסוק במוות הינו זמני לרוב, ובא בדרך כלל לאחר אירוע חיצוני מתאים המעורר תחושות עזות של פְּרָדה. מימד אחר הוא המימד הקבוצתי של העיסוק בנושא המוות. עיסוקים קבוצתיים בנושא המוות, כגון סיאנסים או שיחות, הינם תופעה חולפת לרוב, ואינם מעידים

בהכרח על בעיות נפשיות חמורות. לעומת זה, במצבים של התעסקות פתולוגית במוות יש הגזמה כפייתית חזקה, הנושא אינו חדל להטריד, וההתעסקות נמשכת זמן רב. בהקשר זה מדובר בדרך כלל במצבים של אובדן או משברים משפחתיים, וההתעסקות במוות מלווה בעיות נפשיות אחרות, כגון דיכאון, ומתבטאת גם בשינויים התנהגותיים. אורבך (1989) מונה כמה גורמי סיכון מרכזיים להתנהגות אובדנית: אי-היכולת להשלים עם מצבים של אובדן מסיבות שונות, חוויות של תסכול, תחושות של דחייה, לחצים ובעיות משפחתיות.

יש הרואים את ההצטרפות לכיתות מיסטיות בכלל, ולכת השטן בפרט, כחלק מהתנהגויות המרידה האופייניות לגיל ההתבגרות וכחלק מתהליך גיבושה של הזהות העצמית. התנהגויות אלה מאפיינות בעיקר בנים מתבגרים, אשר מתרברבים בהן ומציגים אותן כמעשי גבורה (Ellis, 1991).

המניעים העיקריים להצטרפות לכת השטן הם הצורך למרוד במוסכמות חברתיות, סקרנות, חיפוש אחר ריגושים והרצון ליטול סיכונים. ההשתייכות לכת מעניקה לאותם בני נוער קבוצת השתייכות, כוח ומיצב (סטטוס) חברתי, שהיו חסרים להם במסגרת המשפחה או בבית הספר. פעילות במסגרת כת השטן נותנת לאותם בני נוער לגיטימציה להתנהגויות שאינן מקובלות בחברה הרחבה, כגון: שימוש בסמים, הפקרות מינית, פורקן של דחפים אלימים, פגיעה ברכוש ומרד נגד סמכות ההורים והממסד. היא מספקת לחברים גם הזדמנות לצאת מהשיעמום ומחוסר המעש, ונותנת פתרון זמני להעדר מסגרת בחייהם. האידיאולוגיה והפעילות של כת השטן מהוות לגביהם דרך ואמצעי לביטוי כעס, ביקורת ומחאה כלפי החברה (Clarke, 1995; Palermo & Del Re, 1999).

אולם לצד ההשקפה הרואה בהצטרפותם של בני נוער לכיתות ביטוי פונקציונלי של גיבוש זהות (Levine, 1984), יש חוקרים המציינים בהקשר זה היבטים פתולוגיים (קאפמן, 1983; Galanter, 1982). קלרק, למשל, טען ששני המאפיינים הבולטים של צעירים המצטרפים לכת השטן הם בעיות של זהות והיעדרות ממשית או רגשית של דמות אב חיובית. כמו כן נמצא שמתבגרים המעורבים בפעילות של הכת מדווחים על תחושות של חוסר אונים, ניכור ובידוד חברתי, דימוי עצמי נמוך, אכזבה מההורים וכעס כלפיהם וכלפי החברה (Clarke, 1995). צעירים אלה מתוארים כבעלי סף תסכול נמוך, כחסרי כבוד לסמכות, כבעלי נטייה לאלימות ולתוקפנות, וכנוטים לעסוק באופן מופרז בדמיונות. כמו כן הם מתקשים להביע רגשות של אמפתיה כלפי הזולת (Bourget, 1988; Burket, 1994; Clarke, 1995).

בשולי הוויכוח בין המצדדים בהיבטים הפונקציונליים של ההצטרפות לכת השטן לבין אלה הרואים בה ביטוי פתולוגי, יש לציין שהמניעים לפעילות במסגרת כת השטן אינם זהים אצל כל בני הנוער. יש להניח שרוב בני הנוער החברים בכת השטן מעורבים בה באופן חלקי בלבד, ואינם חשים מחויבות מוחלטת כלפיה. בני נוער אלה רואים בפעילות בכת התנסות בחוויה ריגושית, והיא מהווה ככל הנראה חלק מהמרדנות הקיימת אצלם גם בהקשרים אחרים ואשר מאפיינת את גיל ההתבגרות. אולם אצל חלקם הפעילות בכת השטן הינה קבועה וכפייתית, בדומה למצבי התמכרויות אחרים (אלכוהול וסמים). במקרים אלה מדובר בדרך כלל בבני

נוער הסובלים מבעיות פסיכולוגיות שקדמו למעורבות בכת. כמו כן, הפעילות מתחילה כמעט תמיד בעקבות אירוע שלילי משמעותי בחייו של המתבגר, והיא מהווה לגביהם כלי להתמודדות עם מצבי לחץ וקשיים רגשיים (Clarke, 1995).

הקשר בין מוזיקת הרוק הכבד לכת השטן

הרוק הכבד (Heavy Metal) כולל מגוון של סוגי מוזיקה והתנהגויות חברתיות-תרבותיות אשר סובבים סביב דימוי, תפיסה ונסיונות של שימוש בכוח. ברוק הכבד נעשה שימוש רב במוטיבים מיתולוגיים ומיסטיים לצד ביטויים של אלימות וכוחניות. סוגה מוזיקלית זו ראשיתה בתחילת שנות השבעים, והיא התפתחה לאורך תקופה של יותר משלושים שנה. היא מגדירה ומציגה לראווה את ה"שונה" המסתתר מאחורי הקבלה החברתית (Hinds, 1992).

המוזיקה של להקות הרוק הכבד קיבלה את עוצמתה בשנות השבעים על ידי סגנון הגשה ייחודי ומורכב בזמן ההופעה. מופעי הרוק נעשו מורכבים, ושולבו בהם טכניקות של עשן, אורות ואפקטים מיוחדים. עובדה זו הובילה ליצירת קהל מעריצים רחב ולצבירת פופולריות בעיקר בקרב בני הנוער הצעירים. בשנות השבעים ניכרה התעלמות חלקית של מבקרי המוזיקה מסגנון מוזיקלי זה, וכלי התקשורת הממוסדים הפגינו הסתייגות ממנו ומיעטו לשדרו ולדווח עליו (Walser, 1993). אולם בשנות השמונים פרח מוזיקת הרוק הכבד, וחל בה פיצול לסגנונות רבים. חלק מהלהקות, דוגמת מטליקה (Metallica), זכו בהצלחה ואף בהערכה רבה לגבי יכולתן הביצועית והאומנותית (רגב, 1995). בשנים אלה חל תהליך התמסדות של הרוק הכבד, והוא נהפך מתופעת שוליים של תת-תרבות ההולכת ונעלמת לסוגה הדומיננטית בארצות הברית ובאירופה. גם קהל המעריצים התרחב והשתנה. סגנון זה, שעד כה זכה בפופולריות בעיקר בקרב בנים מתבגרים מהמעמד הנמוך, הרחיב את קהל אוהדיו גם לקהל מבוגר יותר ומגוון יותר מבחינה חברתית-כלכלית (Walser, 1993).

הקשר בין הרוק הכבד לבין כת השטן הינו דו-סטרי: חלק מלהקות הרוק הכבד קשורות למסרים הדומים לאלה של כת השטן, ובני נוער שפעילים בכת השטן משתמשים במוזיקה של חלק מלהקות הרוק הכבד, כגון Iron Maiden ו-Megadeath, כחלק מהתקסיות והפולחן של הכת (Walser, 1993). דמות השטן או דימויים אחרים הנקשרים אליו מאוזכרים בחלק מהשירים בצורה מרומזת או ישירה, ומשמשים ביטוי לכוחניות ולמיסטיות הקיימות ברוק הכבד. השטן, כמסמל את הכוח, את הרוע וגם את המוות, מופיע על ידי אזכור שמו או על ידי תיאור פולחן לשטן. אחת הדוגמות לכך היא עטיפת התקליט של להקת Iron Maiden, שמופיעים עליה המספרים 666. מוזיקת הרוק הכבד מתאפיינת באמירה ביקורתית כלפי החברה. השירים מבטאים את תחושת הניכור של הדור הצעיר בחברה המודרנית, ועוסקים במשמעות ובמהות של החיים וכן במוות (Gross, 1990; Singer, Levine & Jou, 1993; Stack, 1998; Weinstein, 1991).

השימוש ברמזים ובאזכורים מאגיים של השטן נועד, לדעת מבקרי המוזיקה, ליצירת תחושה של ייחודיות ומסתורין. שימוש זה משחרר לדבריהם מיתוס שרווח

במאות הקודמות, במקום לעצב אמירה ייחודית וחדשה או מציאות חתרנית. ייתכן שהדבר נובע מכמיהה מודרנית למיתוסים עתיקים שאבדו (Campbell, 1988), שכן ההיבט המאגי בשירי הרוק הכבד הינו בדוי, ואינו מהווה אמירה אידיאולוגית או אמונה בשטן כתפיסה רוחנית ודתית מלאה. אזכור השטן ופולחן השטן משמשים לביטוי עצמי של יוצרי המוזיקה, אך מהווים בעיקר רמיזה למיתוס שנועדה ליצור סקרנות ואטרקטיביות בקרב הדור הצעיר לצורך קידום מכירות (Hinds, 1992).

סימני ההיכר של סגנון הלבוש הייחודי של אומני הרוק הכבד ואוהדיו הם הצבע השחור הדומיננטי, חגורות עור עם מתכות ותדפיסים, ואביזרי לבוש דמויי שלד. שילוב של מוטיבים אלה בלבוש מסמל את המסרים העיקריים של תרבות זו – כוח, מיסטיקה של השטן ועיסוק במוות. כמו כן הוא פרובוקטיבי, בולט ומבטא מרדנות ומחאה ביחס למוסכמות החברתיות (סלע-שיוביץ, 2000; Arnett, 1991; Singer et al., 1993).

הרוק הכבד והתאבדויות של צעירים

אחת הסיבות המרכזיות לסלידתם של המבוגרים מסגנון הרוק הכבד היא חששם מפני השפעותיה של המוזיקה על הדור הצעיר, בעיקר בהקשר של התנהגות אובדנית. גרין (1995) סבור כי השימוש המרובה של מוזיקת הרוק הכבד בתכנים העוסקים במוות ובאלימות משחרר, על פי התיאוריה הפסיכואנליטית, את דחפי המוות. העיסוק במוות נובע לדעתו משתי סיבות מרכזיות: (1) תכנים אלה מעוררים במתבגר ריגושים מודחקים, בדומה לעוררות מינית, והעיסוק ברגשות אלה יוצר אצלו מעין קתרזיס; (2) באמצעות העיסוק הרב במוות, ההאזנה למוזיקה מקבלת משמעות ונופך של עיסוק באסור, בנושאים שקיים בהם טבו חברתי.

הוויכוח הציבורי לגבי השפעתה של מוזיקת הרוק הכבד על מצבם הנפשי של בני הנוער החל בארצות הברית בשנת 1984, כאשר נער בן 14 התאבד לאחר שנהג להקשיב לשירים של אוסבורן. במקרה אחר, בשנת 1987, התאבדו שני בני נוער מנוודה, ולהקת Judas Priest וחברת CBS נתבעו בטענה שהמסרים המובלעים בשירי הלהקה הם שהניעו את הנערים להתאבד. יש לציין כי במקרה זה, וכן במקרים אחרים שהגיעו לדיון בבית המשפט, נכשלה התביעה ולהקות הרוק זוכו (Richardson et al., 1991; Weinstein, 1991).

טענה נוספת נקשרה למקרה הקיצוני של הרצח ההמוני שבוצע בשנת 1999 בבית הספר Columbine High School שבדנור, קולורדו. שני הנערים שביצעו את הרצח הקליטו את עצמם לפני המעשה. בהקלטתם הם כינו את יום הרצח "יום הדין", וציטטו משיריו של זמר הרוק מרילין מנסון (Marylin Manson). בריאיון שנערך עם הזמר לאחר האירוע הוא הביע צער על כך ששיריו היוו השראה למעשה הנורא, והדגיש כי יש לראות בהופעתו ובתפאורתו השטניות ביטוי של זהותו כאומן בלבד.

תמיכה אמפירית בהשפעות פתולוגיות של מוזיקת הרוק הכבד על התנהגותם של בני הנוער נמצאה במחקר שבדק את הקשר בין אוהדי הרוק הכבד לבין שיעורי

ההתאבדות (ונסיונות ההתאבדות) ב-50 מדינות בארצות הברית. במחקר נערכה השוואה בין נתוני המתאבדים מתוך השנתון של משרד הבריאות האמריקאי לבין נתונייהם של אוהדי הרוק הכבד, שהתקבלו באמצעות רשימת המנויים למגזינים של סגנון מוזיקה זה. ממצאי המחקר הראו כי שיעורי ההתאבדות בקרב הצעירים אוהדי הרוק הכבד היו גבוהים בהשוואה לצעירים שאינם אוהדים סגנון זה (Stack, 1994).

במחקר אחר נבדק הקשר בין העדפת סגנונות שונים במוזיקה לבין התנהגות דכאונית ונטיות אובדניות. המחקר נערך באמצעות שאלון אנונימי שהועבר לסטודנטים במכללות. תוצאות המחקר הראו כי קיים קשר חיובי מובהק סטטיסטית בין נטיות אובדניות לבין העדפת סגנון המוזיקה של הרוק הכבד (Lester & Whipple, 1996).

מתוך כך אפשר לקבל את המסקנה של החוקרים כי המסרים של הרוק הכבד אינם הגורם הישיר להתאבדויות של הצעירים, אולם הם עלולים להשפיע על בני נוער שסובלים מבעיות אישיות ומשפחתיות קודמות, וכן על צעירים שסבלו מנטיות אובדניות עוד לפני שנחשפו למסרים הקיימים במוזיקה זו (Lester & Whipple, 1996; Stack, 1998; Weinstein, 1991).

פניקה מוסרית

לאחר סקירת המאפיינים של כת השטן ומוזיקת הרוק הכבד, ננסה כעת לעמוד על מעמדן בחברה. הדיון בחלק זה יתמקד בעיקר בשאלה כיצד הן נתפסות על ידי התקשורת, בהנחה שזו מהווה גורם מרכזי בעיצוב התפיסה לגבי בעיות חברתיות בכלל ובעיות של נוער בפרט (ראו, למשל: Hall, Critcher, Jefferson, Clarke & Roberts, 1978).

ניתוח הדיווח התקשורתי מלמד כי לצד סיקור העובדות על כת השטן והרוק הכבד נעשה גם ניסיון לייצר פניקה מוסרית בחברה הישראלית לגבי תופעות אלה. כדי להבין את הדיווח התקשורתי בהקשר הנוכחי יש לדון תחילה במשמעותה של הפניקה המוסרית ובחלקה של התקשורת ביצירתה.

המונח "פניקה מוסרית" נטבע לראשונה בשנות השבעים על ידי כהן (Cohen, 1972), ומשמעותו תגובה חברתית המתרחשת כתוצאה מהתנהגויות של קבוצה או אדם שהחברה תופסת אותן כמאיימות על ערכיה. פניקה מוסרית הינה ביטוי לתחושת איום קיצונית של מגזרים מסוימים בציבור מפני קבוצת אנשים המוגדרת כסיכון או כאויב של החברה הרחבה.

בקר (Becker, 1963) טען כי קבוצות חברתיות שהוא מכנה אותן "יזמים מוסריים" מוציאות לפועל "מסעי צלב מוסריים", שמטרתם לגייס ולשכנע את הציבור שקיימות בקרב קבוצות סוטות שיש לפקח עליהן ולהענישן או לגנותן. "מסעי הצלב המוסריים" נעשים תוך שימוש בעיוות ובהגזמה בנוגע לאופי הסוטה של אותן קבוצות, במטרה לעורר בציבור דאגה ולהביא בעקבות כך לידי שינוי בחקיקה או באכיפת החוק, כל זאת מתוך צורך בחיזוק סימבולי של הנורמות המוסריות בהתאם להשקפתם של היזמים.

לפניקה המוסרית יש תפקידים חברתיים, שכן היא יוצרת תחושה של אחדות מוסרית של הקולקטיב כנגד אותו גורם מאיים, ובאמצעותה מוגדרים מחדש הנורמות והקודים החברתיים (Goode & Ben-Yehuda, 1994).

תהליכים אלה נוצרים לרוב מתוך חוסר הסכמה וחוסר סולידריות חברתית. המושג "פניקה מוסרית" מובן יותר אם מקבלים את הנחת היסוד שאין מוסר אחד ומוסכם בחברה, אלא קיימים "עולמות מוסר" (Moral Universes) אשר מנוגדים לעיתים זה לזה (Berger & Luckman, 1967). מכאן, שקבוצות בעלות כוח פוליטי, דתי, אידיאולוגי או כלכלי מסוגלות להכתיב את המוסר שלהן על שאר החברה באמצעות "היזמים המוסריים".

פניקה מוסרית, כתגובה חברתית נגד התנהגויות דתיות שנתפסו כ"סוטות", התקיימה גם בעבר, במאות הקודמות. היא שימשה בעיקר את הכנסייה ומוסדות דת אחרים, אשר שאפו לחזק את האמונה הדתית ולפעול נגד קבוצות או אנשים כופרים שנתפסו כמאיימים על המבנה והמוסר בחברה. ציד המכשפות בתקופת הרנסנס הינו דוגמה קלסית לכך (Ben-Yehuda, 1985).

בתקופה המודרנית אנו עדים לפניקה מוסרית גם בחברות חילוניות בנוגע לפולחנים מיסטיים מזרחיים ומערביים כאחד. נהירתם של בני נוער ל"קבוצות דתיות חדשות" (New Religious Movements) ולתנועות לפיתוח העצמי (Human Potential Movements) עוררה בכמה מדינות מערביות תגובה חברתית מצד מגזרים שונים, שכללו את התקשורת, הממסד הכנסייתי, אנשי רפואה, מערכת החוק וארגונים של משפחות מודאגות. יש חוקרים הטוענים כי רדיפתן של קבוצות דתיות, כולל עצם השימוש בכותרת "כיתות" לתיאורן, מהווה גרסה מודרנית של "ציד המכשפות" הקדום (Robbins, 1979; Robbins & Anthony, 1982). ישראל הייתה עדה אף היא לביטויי תגובה דומים (Beit-Hallahmi, 1992).

אפשר לראות את המאבק נגד כת השטן כהמשך של המאבק נגד כיתות מיסטיות. בארצות הברית התגובה החברתית על פעילותה של כת השטן זוכה בהתייחסות ובהכרה רשמית הן מצד חלק מנציגי הממסד הרפואי (Mulhern, 1991) והן מצד המשטרה, שמעבירה סמינריונים בנושא ולא פעם אף פתחה בחקירות גלויות וסמויות (Hicks, 1990). כמו כן, כפי שכבר ציינו, בארצות הברית הועמדו אנשים לדין, וכמה עשרות יושבים עדיין בבית הסוהר בגין השתייכות לכת השטן וקיום פולחנים שטניים, בעיקר נגד קטינים (Nathan & Snedeker, 1995).

פניקה מוסרית בתקשורת

לתקשורת יש תפקיד מרכזי בתהליך ההבניה של בעיות חברתיות וביצירת האקלים הציבורי ביחס לנושאים שונים הקשורים לפרקטיקות של התת-תרבות של בני הנוער (Thompson, 1998). העלאת המודעות הציבורית לנושאים חברתיים מסוימים נעשית על ידי סיקור נרחב שלהם בתקשורת, תוך שימוש בביטויים ויצירת קישורים שונים המגבירים את תחושת האיום בקרב הציבור.

הדיווח התקשורתי נוטה לעיתים לסקר אירועים יחידים ושוליים ולקשר ביניהם על ידי הצגתם בכתבות צמודות תחת כותרת אחת. כך, באמצעות שיטת דיווח זו, אירועים ספורדיים וחסרי חשיבות עיתונאית נהפכים לתופעה או ל"בעיה" (Cohen, 1972). תהליך זה, שכונה *process of signification*, יוצר בציבור רושם של רצף אירועים אשר מתרחשים כ"תופעה" עם אופי ייחודי משלה ועם "המשכיות מוגברת" (Hall et al., 1978).

תהליך ההבניה של בעיות חברתיות נעשה גם על ידי ראיונות שהתקשורת מקיימת עם מומחים באותו נושא. ראיונות אלה מיועדים להוסיף תוקף להבניה באמצעות קבוצה בעלת השפעה וכוח המושתיים על מומחיות מדעית, ובדרך זו להגביר את הפניקה המוסרית. דוגמה לכך ניתן לראות בדיווח התקשורתי הן לגבי התנהגויות חריגות נגד ילדים והן לגבי כיתות סוטות (Sznajder & Beit-Hallahmi, 1992; Talmud, 1998).

לעיתים הדיווח התקשורתי על שני הנושאים נעשה במקביל, ובכך יוצר העצמה של תחושת האיום החברתי. תהליך זה, של שילוב כמה תופעות חברתיות והגדרתן בתקשורת על ידי כותרת גורפת אחת, ניתן לראות, לדוגמה, במשולש הקבוע של נוער-עוני-אלימות (Hall et al., 1978). באמצעות שימוש בטכניקות סיקור שונות, התקשורת מבנה את התופעה ואת סיבותיה, ובכך גם יוצרת את התחושה שצריך לעשות משהו לגבי ה"בעיה" (Spector & Kitsuse, 1977).

מחקרים שונים עסקו בהשפעת התקשורת על התפיסות החברתיות לגבי כיתות בכלל ולגבי כת השטן בפרט. לתקשורת שויד תפקיד מרכזי בהבניית התדמית השלילית של כיתות (Ellis, 2000; Wallis, 1975). תוצאות המחקר הראו כי לתקשורת היה תפקיד בגילוי התופעה ואף ב"המצאתה", בעיוות המציאות ובהגזמה ברמת הסיכון. התקשורת שייכה לכת השטן אופי סוטה ומסוכן, ובכך הצליחה להסית את דעת הקהל נגדה ולעורר את הפוליטיקאים לפעול נגדה (Ellis, 2000; Victor, 1993).

שיטת הניתוח

מטרת הניתוח במאמר זה היא לבחון את הדיווח התקשורתי בנושא כת השטן והרוק הכבד בישראל. במסגרת הניתוח של הסיקור התקשורתי נבחנו ההיבטים הבאים:

א. הדיווח התקשורתי לגבי כת השטן והרוק הכבד;

ב. התגובה החברתית על הנושא מצד סוכנויות פיקוח אחרות.

ניתוח הסיקור התקשורתי נעשה באמצעות ניתוח תוכן בלשני של הטקסט. בהתאם לשיטה איכותנית זו, נבחנו ההיבטים הבאים: סגנון הכתיבה של הכותרות, אופן הניסוח של הטקסט הכתוב, והדימויים והטענות שהועלו (ניר, 1984). נוסף על כך התייחסנו למסר החזותי בתמונות שצורפו לחלק מהכתבות.

המקורות לעבודה זו היו כתבות שהופיעו בעיתונות הישראלית בנושא כת השטן והרוק הכבד. במחקר נכללו כ-60 כתבות שהתפרסמו בעיתונים הישראליים

השונים: **הארץ, ידיעות אחרונות, מעריב, על המשמר, חדשות, לאשה, Jerusalem Post** וכן כמה מקומונים מאיזור חיפה והמרכז. ניתוח הכתבות מתייחס לתקופה שבין השנים 1989–2004, וכולל את כל הכתבות שדיווחו על נושאים אלה.

ממצאים

ניתוח הממצאים יוצג על פי חלוקה לסעיפים השונים. טבלה 1 מדגימה כל אחד מההיבטים שיוצגו באמצעות ציטוטים מתוך הכתבות בעיתונות.

טבלה 1: דוגמות מהכתבות בעיתונות לתהליכי ההבניה של תופעת כת השטן והרוק הכבד

התהליך	דוגמות מהעיתונות
1. קישור בין הרוק הכבד וכת השטן, וקישור בינם לבין התנהגות אובדנית	"אלדד השתייך לכת של רוקרים של הרוק הכבד... במסגרת פעילות הכת נעשו מעשי אלימות, התעללות בחתולים ועיסוק פולחני של כת השטן..." (יחזקאלי, 1990) "עד היום אני חי עם המוות והרוע. הרי החיים מכאיבים, וכשאתה מת הכאב נגמר... החיים זה הרי זבל, ויש לי אימא זבל, שאפילו לא חיבקה אותי. פעם אחת בחיים... אז מה הטעם? היום, בצבא, אני מבקש לעשות את הדברים הכי מסוכנים, מתפלל שהכדור יבוא אליי. התמגנתי לסכנות... בחופשות אני הולך על מעקה של גגות ולא מפחד שאפול... לא אכפת לי לעלות על מוקש... רק אז יעשו לי כבוד בבית הקברות הצבאי, יכתבו עליי בעיתון... אני לא מרגיש פחד..." (שחור, 1995, ע' 71)
2. קישור בין אירוע בארץ לבין תופעות מקבילות בעולם המערבי	"להקת רוק כבד נתבעת על התאבדות שני בני נוער מעריצים." (כתב חדשות חוץ, 1990)
3. כותרות סנסציוניות	"קופצים ראש מהקומה השנייה" (מעריב, 10.2.1992); "טרמפ על המוות" (רווח, 1990); "פולחן של אלימות ורוע" (אורן, 1990); "הרוע ינצח" (שחור, 1995); "שטן קטן שלי – שלוש שעות עם הרוקרים" (עין-דור, 1990); "חברי כת השטן מוכרים ערכת רצח" (פרי, 2002, ע' 50); "כת השטן שוחטת חתולים וכלבים בכרמל" (פרי וגרובר, 1999, ע' 29); "כך אדוני השטן" (זהר, 1994, ע' 5); "לוקחים נערה לקברים, מסממים אותה, מורחים עליה דם ואונסים אותה" (אל-חי, 1995); "טקס פולחני בשעת הלילה" (יחזקאלי, 1995 ע' 14).

דוגמות מהעיתונות	התהליך
<p>מתוך ריאיון עם ואס, פרופסור לפסיכולוגיה חינוכית: "אם הילד מאזין לרוק כבד יותר מדי, במיוחד למוסיקה כזו שיש בה מסרים כמו התאבדות – מוטב לראות בזה אזהרה..." (ד' שביט, 1989)</p> <p>בריאיון עם ד"ר ליטווין, שטיפלה במשפחה שהייתה מעורבת בפולחן השטן: "מדובר באנשים שעברו טראומות מחרידות וילדים שעברו התעללות מינית קשה ביותר: אונס קבוצתי, אכילת צואה ושתן, הרעבת ילדים במשך שלושה ארבעה ימים, שינה עם גופות בקברים." (מצוטטת אצל זהר, 1994, ע' 5)</p>	<p>4. ביסוס ה"בעיה" באמצעות ראיונות עם מומחים</p>
<p>בתמונות המצורפות לחלק מהכתבות, הדמויות מצולמות מאחור או כשפניהן מאחורי צללית או מסכה (ברדנשטיין, 2004; סייבל, 1994), ולעיתים גם בתנוחה גרוטסקית, כגון לשון מחוץ לפה וחרב או סכין מונחים ליד הגרון, כמעין תמונה של שחיטת קורבן אדם (א' שביט, 1994, ע' 1).</p> <p>"את החבֵּרָה האלה אתה רואה לפעמים ברחוב ואתה נתקף חלחלה, כי כל צורתם משדרת רוע ואלימות. לבושם שחור, נעליהם כבדות ומסומרות, דמות השטן המבעית נבטת מחולצותיהם, חגורות ניטים מעטרות את גופם... עיניהם לרוב כבויות ומתחתן פס שחור וציור קטן של נשר." (נבו, 1994, ע' 58)</p>	<p>5. תחושת עמימות והעדר זהות ביחס לחברי הכת</p>
<p>"...נפוצה בכל מקום. באמצעות זרועות סודיות היא יכולה להגיע לכל פינה, ובחתרנותה לאיים על התרבות האנושית." (ברונובסקי, 1995)</p>	<p>6. הפצת נתונים סטטיסטיים ללא בסיס</p>
<p>"זהו מסמך אותנטי גועלי ואכזרי, שאינו מומלץ לקורא אנני הטעם... שתיית דם של חתולים... לערוף ראשים של חתולים ולמרוח על הגוף הערום את הדם, ואורגיה על המצבות" (בן-ארי, 1995); "תמונה של כלב או חתול מדממים או מרוסקים" (פרי וגרובר, 1999, ע' 29); "וידויים של מוח מסוכן – שיסף את גרונה של ידידתו כי 'החיוך שלה מעצבן'" (אל-חי, 2003).</p>	<p>7. תיאורים של סנסציה וסטיגמטיזציה</p>
<p>"היו גם אורגיות... כל מי שבא לו לזייץ היה ניגש לפינת המזרונים והבת הייתה מחכה לו שם. הבנות היו מחכות על המיטה, ואם בת לא הייתה מסכימה היא הייתה חוטפת מכות." (רזיאל, 1995)</p> <p>"לוקחים נערה לקברים, מסממים אותה, מורחים עליה דם ואונסים אותה." (אל-חי, 1995)</p>	<p>8. שימוש בסמנים פורנוגרפיים</p>

<p>"התארגנות של עשרות מקובלים שניהלו תפילה מיוחדת בירושלים בניסיון לנטרל את ההשפעות של 'כת השטן', ובכך למנוע מבני הנוער ליפול במלכודתה." (סבן, 1995)</p>	<p>9. התגובה החברתית כלפי כת השטן מצד קבוצות של פעילים דתיים-חרדיים</p>
<p>"למזלי, הורי הרגישו בהדרגה שמשחו קורה לי... אנחנו לא משפחה דתית, אבל הורי פנו לארגון הדתי 'יד לאחים', שם הבנתי לראשונה לאן הגעתי... זה לא היה קל להתנתק... בהדרגה אני חוזר לעצמי, אבל עד עכשיו בלילות יש לי סיוטים. אני חולם על דם, דם, דם." (בן-ארי, 1995)</p>	<p>10. עדויות של חברים לשעבר בכת</p>
<p>"המשטרה מצאה בחקירתה לגבי הרוק הכבד, שמדובר בחיקוי כתות הפועלות בארה"ב, חבריהן מאזינים למוסיקה ועוסקים במאגיה שחורה ופולחן." (יחזקאלי, 1990)</p>	<p>11. תגובת המשטרה</p>
<p>"ציפי' הורה ליועץ המשפטי של העירייה, לפעול להוצאת צו סגירה לשני מועדונים, 'פינגוויין' ו'ליקוויד', בהם נהגו לבלות בני נוער אוהדי הרוק הכבד. שלמה להט נימק את החלטתו, בטענה כי הנוער מתמכר להשפעות של מוסיקת הרוק הכבד וכת השטן, וכי קיימת אלימות רבה בזמן הביולי במועדונים אלה." (יחזקאלי, 1990)</p>	<p>12. תגובתם של נציגי השלטון המקומי</p>
<p>"חברי כנסת העלו את הטענה שהתופעה הופכת לאיום חדש בישראל, זאת על רקע מקרה של התאבדות של החייל, שנטען כי הושפע על ידי מוטיבים שטניים במוזיקה רוק כבד." (רווה, 1990)</p>	<p>13. תגובתם של חברי כנסת</p>

קישור בין הרוק הכבד וכת השטן, וקישור בינם לבין התאבדות

(טבלה 1, סעיף 1)

ניתוח הכתבות הראה כי תחילתו של התהליך היה פרסום של אירוע טרגי, שהיווה זרז (trigger) להתפתחות של מודעות ציבורית ודאגה. בחודש מאי 1990 התאבד חייל אוהד רוק כבד, אסף אלדד מראשון לציון. אולם לצד תיאור נרחב של פעילותו בכת הרוקרים מובלע הסבר חלופי, במשפט אחד, שלפיו אסף היה בדיכאון בתקופה שקדמה למעשה ההתאבדות, בגלל גירושי הוריו.

מעניין שלאורך כל השנים בתקופה שנחקרה נשמרה אותה אקסיומה סיבתית. במקרה האחרון של התאבדות של נער, לכאורה בגין השתייכותו לכת ועיסוקו בנושא השטן, בוטאה הנחה דומה אף שגם במקרה זה אפשר לזהות מצוקה אישית ומשפחתית שקדמה לעיסוק בשטן (ברדנשטיין, 2004).

התבנית התקשורתית של השתייכות לקבוצה כגורם להידרדרות נפשית אינה משאירה מקום להסבר חלופי, הכולל קשר סיבתי הפוך. יש לציין כי קשר סיבתי

הפוך זה מקובל יותר בספרות הפסיכולוגית ובמערכת אכיפת החוק (Forsyth & Olivier, 1990; Lippert, 1990; Richardson et al., 1991).

קישור בין אירוע בארץ לבין תופעות מקבילות בעולם המערבי (טבלה 1, סעיף 2)

מאפיין נוסף בנרטיב התקשורתי הוא קישור בין אירוע יחיד בארץ לבין תופעות מקבילות בעולם המערבי (אמפליפיקציה). הדיווח התקשורתי יוצר קישור אסוציאטיבי בין מעשי התאבדות של בני נוער לבין הרוק הכבד. התקשורת מציגה את המוזיקה כגורם שמטיף או משפיע על הנוער לבצע מעשי התאבדות, ואינה דנה כלל בגורמים אישיתיים, סביבתיים או מתוכים.

כתרות סנסציוניות (טבלה 1, סעיף 3)

הרחבת תחושת האיום נעשית באמצעות שימוש בדימויים ובמסרים מילוליים המרמזים על סכנת חיים או פגיעה בהקשר של כת השטן והרוק הכבד. עיון בכותרות הכתבות מראה כי עיקר הדימויים סובבים סביב אלימות, סמים, התאבדות, מין מופקר ופולחן פראי של השטן.

התקשורת בדיווחיה אינה משאירה מקום לפרשנות חלופית לגבי הקשר בין כת השטן לרוק הכבד. התקשורת מתייחסת לשני הנושאים כאל מכלול אחד, ומציירת השפעה הדדית ביניהם. גם כתבות שעסקו בעיקר בפעילות הקשורה לכאורה לכת השטן אזכרו את מוזיקת הרוק הכבד כחלק מפעילות זו. יצירת הקישור בין שני הנושאים, שבמציאות אינם קשורים תמיד זה לזה, נעשתה גם כאשר לא היה בסיס עובדתי לכך בתיאור האירוע. שיטת דיווח זו, של שני הנושאים במקביל, העצימה את תחושת האיום החברתי. היו אומנם גם כתבות שעסקו בכת השטן ללא קשר לרוק הכבד, אולם גם בכתבות אלה הייתה בכותרת הדגשה של מעשים אלימים.

ביסוס ה"בעיה" באמצעות ראיונות עם מומחים (טבלה 1, סעיף 4)

כחלק מהרחבת הסיקור התקשורתי והגברת תחושת האיום מפני השפעת הרוק הכבד וכת השטן, ראינה התקשורת פסיכולוגים ופסיכיאטרים לגבי השפעותיה של מוזיקת הרוק הכבד על התנהגות אובדנית. אולם ברוב המקרים לא הצטרף הקול הרפואי-הפרופסיונלי לטענות התקשורת, ולהבדיל ממעורבותו "מסעות צלב" אחרים (למשל, נגד כיתות מיסטיות), לא הביע אותות של דאגה. גם כאשר נדרש הקול הרפואי לחוות דעה בנושא, הוא נשמע בדרך כלל זהיר ולא משוכנע שמדובר בבעיה.

תחושת עמימות והעדר זהות ביחס לחברי הכת (טבלה 1, סעיף 5)

עיון בכתבות מלמד כי לחברים בכת השטן או לחברים לשעבר בכת אין שם או יש שם בדוי. הם מופיעים בדיווח התקשורתי ללא זהות. בתמונות המצורפות לחלק מהכתבות בעיתונות, הדמויות מצולמות מאחור או כשפניהן מאחורי צללית או מסכה.

העמימות והעדר הזהות הברורה של חברי הכת יוצרים תחושה של משהו סודי ואפל המתרחש בקבוצה, ומגבירים את תחושת הרגישות והאיום מפני סכנה בקרב הציבור (Cohen, 1972; Schur, 1980). החוקרים סבורים כי ייתכן שדווקא הדרמתיות של דיווחים אלה היא שמושכת בני נוער למעשים של חיקוי מתוך הזדהות עם המסתוריות (Lippert, 1990).

הפצת נתונים סטטיסטיים ללא בסיס (טבלה 1, סעיף 6)

כת השטן מוצגת בעיתונות כנפוצה בכל מקום. הדיווח התקשורתי מעביר לציבור הקוראים את הרושם שהדברים מבוססים על מעקב סטטיסטי רשמי, אולם שום גורם רשמי – לא המשטרה ולא האקדמיה – לא ערך מעקב כזה (לדיון, ראו: Best, 2001). באמצעות טכניקה זו התקשורת מגבירה את תחושת האיום והמסתוריות המחתרנית סביב הנושא, ומעוררת בכך מידה רבה יותר של תשומת לב ועניין בקרב קהל הקוראים.

תיאורים של סנסציה וסטיגמטיזציה (טבלה 1, סעיף 7)

רוב הכתבות בנושא זה שהתפרסמו בעיתונות הכלל-ארצית נכתבו על ידי כתבים בתחום הפלילי, ולפיכך אין פלא שהתיאורים המופיעים בכתבות עוסקים רובם ככולם בהתנהגויות של סטייה ופשע. למעט כמה מקרים חריגים, כל המאמרים והכתבות בתקשורת מתארים את כת השטן בצורה שלילית וסנסציונית, ומשתמשים במונחים של סטייה ברמות שונות. רק בארבע כתבות הייתה התייחסות מאוזנת יותר – ניטרלית או ספקנית. עיון בכתבות מראה כי הדיווח התקשורתי קושר לעיתים קרובות מקרים של התעללות בבעלי חיים לפעילות פולחנית של כת השטן, גם כאשר אין לכך ראיות של ממש. הטעם לכך פשוט: פגיעה בבעל חיים יחיד אינה ראויה לסיקור תקשורתי, אולם כאשר מצרפים לכך את ההקשר השטני, הנושא נהפך לחדשות של ממש (פרי וגרובר, 1999). כך, למשל, מעשי ונדליות או פגיעה במקומות קדושים סוקרו כתופעות נפוצות לרוחבה ולאורכה של המדינה כולה. התקשורת נוטה ברוב המקרים לשייך מעשים אלה ל"כת השטן" על סמך הסמלים המצוירים על ידי בני הנוער, כגון כוכב הפנתגרם או כתיבת הספרות 666, או בהסתמך על העובדה שהמעשים הוונדליים נעשו נגד בתי קברות או בתי כנסת (ארבלי, 2001; מילנר, 1999).

שימוש בסממנים פורנוגרפיים (טבלה 1, סעיף 8)

בחלק לא מבוטל של הכתבות נעשה ניסיון למשוך את קהל הקוראים על ידי שימוש בתיאורי מין ובסממנים ארוטיים הגובלים בפורנוגרפיה גסה וגרוטסקית. ניתוח הכתבות מלמד כי המבנה הסנסציוני של הסיפורים נועד למשוך את תשומת הלב של הקוראים. הסיקור התקשורתי בנושא כת השטן מופיע בדרך כלל במקומונים, אך חלק מהסיפורים זוכים בסיקור גם בעיתונות הכלל-ארצית. מאחר שסיפורים אלה מוצגים כ"חדשות קשות", פרסומם בזרם המרכזי של העיתונות הכלל-ארצית תורם ומסייע לכך שהנושא יחדור ויחלחל לתודעת הציבור (ברונובסקי, 1995).

התגובה החברתית מצד סוכנויות אחרות (טבלה 1, סעיף 9)

ניתוח הכתבות בעיתונות מלמד כי במקביל לסיקור התקשורת של פעילותם של חברי כת השטן, סיקרה התקשורת בהרחבה גם את התארגנותם של פעילים שונים בחברה נגד הכת. באמצעות הדיווח על הפעילות נגד הכת, התקשורת מהווה צינור וכלי לביטוי התגובה של אותן קבוצות חברתיות, ומשמשת בכך אמצעי להגברת התגובה החברתית. ניתן לכנות תהליך זה מעגל ספירלי של הזנה והעצמה הדדית.

התגובה החברתית כלפי כת השטן, לפי הסיקור התקשורתי, הייתה בעיקרה מצד קבוצות של פעילים דתיים-חרדיים. קבוצות אלה כללו רבנים, פעילים בכת שחזרו בתשובה ופעילים בארגונים אנטי-מיסיונריים, כגון "יד לאחים" או "לב לאחים". סקירת הספרות לגבי ארגונים אלה מלמדת כי הם פועלים על בסיס התנדבותי, ומוגדרים כזרוע של העולם החרדי להצלת הנשמה היהודית (Beit-Hallahmi, 1992). האויבים המרכזיים שארגונים אלה נלחמים בהם הם המיסיון הנוצרי ו"כיתות מיסטיות". הם רואים את תפקידם כשליחים ומרגישים כי הם מצילים את האומה משמד רוחני (לוי, 1989), שהרי הצטרפות לכת הינה המרת דת לכל דבר (Ginsberg, 1997). התגובה העיקרית בקרב החברה הדתית כלפי כת השטן ניכרת בעיקר בפלג של היהדות החרדית. כחלק מהרצון להשפיע על דעת הקהל בחברה הישראלית הרחבה ולעוררה לפעול בנושא, התראיינו פעילים דתיים בתקשורת והזהירו את הציבור מפני הסכנה הטמונה ב"כת השטן" ובשאר הכיתות המיסטיות.

עדות של חברים לשעבר בכת (טבלה 1, סעיף 10)

הסיקור בתקשורת כלל ראיונות עם חברים לשעבר בכת השטן. למעשה, רוב הראיונות והטענות נגד הכת מתבססות על דיווחים של חברים בפועל או חברים לשעבר בכת. נערים אלה מופיעים בדרך כלל בתקשורת בעילום שם, וזהותם מטושטשת. ייתכן בהחלט שבראיונות אלה הם מפיצים סיפורי אימה מומצאים כדרך להתברבות או בהשפעתם של ארגונים דתיים אנטי-מיסיונריים ובעידודם של עיתונאים.

תגובת המשטרה (טבלה 1, סעיף 11)

התקשורת ערכה גם ראיונות עם קציני משטרה, וביקשה מהם את חוות דעתם לגבי הגורמים לתופעה וכן דיווח לגבי אופן טיפולה של המשטרה בנושא. השימוש בראיונות עם גורמי המשטרה נעשה מתוך רצון להגביר את תחושת האיום ולתת לה תוקף מעשי. יש לציין כי בארץ נשמעו בנושא זה רק קולות ספורים של גורמי אכיפת החוק, והנושא לא זכה בהכרה רשמית מצד שר המשטרה או בהכרה משפטית כלשהי.

תגובתם של נציגי השלטון המקומי (טבלה 1, סעיף 12)

התקשורת ציטטה בכותרות גדולות את תגובתו של ראש עיריית תל אביב דאז שלמה להט, שהורה לפעול להוצאת צו סגירה לשני מועדונים – "פינגוויין" ו"ליקוויד". להט נימק את החלטתו בכך שהנוער מתמכר להשפעות של מוזיקת

הרוק הכבד וכת השטן, ורמת האלימות במועדונים אלה בזמן הבילוי הינה גבוהה (יחזקאלי, 1990). ראש עיריית ראשון לציון, מאיר ניצן, הגיב בריאיון שנערך עימו ודרש לאסור השמעה פומבית של מוזיקת הרוק הכבד, על מנת למנוע היווצרות של תרבות מחותרת שתפתה את הנוער עוד יותר (רוה, 1990).

תגובתם של חברי כנסת (טבלה 1, סעיף 13)

הדאגה מפני ההשפעות של כת השטן והרוק הכבד הועלתה בישיבות המליאה של הכנסת ובוועדת החינוך. יש לציין כי המעורבות הפוליטית לא הייתה רצופה ועקבית. למיטב ידיעתנו, להצהרות הפומביות שניתנו בעקבות אירוע ההתאבדות שהוזכר לא היה כל תרגום מעשי.

הנושא עלה בכנסת בשני גלים נפרדים, בשנת 1990 ובשנת 1995, כתוצאה משני מקרים קיצוניים (התאבדות ורצח) שיוחסו על ידי התקשורת ל"כת השטן". בשנת 1990 הועלה הנושא על ידי חברי הכנסת של אגודת ישראל, שקיבלו מידע מארגון חרדי ("ייד לאחים"), ובשנת 1995 דנו בנושא מליאת הכנסת וועדת החינוך בעקבות רציחתו של עמית מולכו. יש לציין כי ההנחה שמקרה הרצח קשור לפולחן "כת השטן" עורערה כבר בשלבים המוקדמים של החקירה המשטרתית. מאוחר יותר הודה הנאשם שהסיבות לרצח היו טריוויאליות: גניבת אופניים (ירקוני, 1996; News Agencies, 1996).

אולם למרות האווירה השלילית והמודאגת בקרב חברי הכנסת, לא הזדרז משה שחל, שר המשטרה דאז, לקבל את טענותיהם. שחל השתכנע, מתוך הסתמכות על דו"חות המודיעין של משטרת ישראל ועל בסיס ראייתי, שאם "כת השטן" קיימת בכלל בארץ, מדובר בקבוצה שולית בלבד. עקב כך הוא דחה את הדרישות להוציא את הכת אל מחוץ לחוק (אלון וזרחיה, 1995א; גריבסקי, 1995). להוציא את שני הדיונים בכנסת, נראה כי הפעילים נגד "כת השטן" לא צברו מספיק כוח וגישה למערכת הפוליטית. הדיונים, על אף ביטויי הדאגה בכל הקשת הפוליטית בכנסת, לא חוללו שינוי באכיפה, במדיניות או בחקיקה (רוה, 1990; שיבי, 1990; Hutman, 1990).

דיון

בחלקו הראשון של המאמר ניתחנו, בהתאם לגישה הפונקציונליסטית, את מאפייניה של "כת השטן" ואת הקשר בין גיל ההתבגרות ומאפייניו לבין מעורבותם של בני נוער בכת השטן. כמו כן דנו בקשר בין מוזיקת הרוק הכבד לכת השטן ובהשפעותיה של המוזיקה על הנוער.

חלקו השני של הניתוח, בהתאם לגישה הקונסטרוקציוניסטית, התמקד בדיווח התקשורתי על כת השטן והרוק הכבד, ובהשפעותיה של התקשורת על יצירת התדמית של אוהדי הרוק הכבד וכת השטן. בחלק זה בחנו את תפקידה של התקשורת ככלי שדרכו סוכנים חברתיים נוספים הגיבו על הפעילות בכת השטן.

ניתוח הדיווח התקשורתי מלמד כי בתחילת שנות התשעים הרבתה התקשורת לדווח על כת השטן ומוזיקת הרוק הכבד. בדיווחיה היא השתמשה בטכניקות שונות ומגוונות, כגון: כותרות סנסציוניות, תמונות זוועה, תמונות שבהן הדמויות מוסוות, סממנים פורנוגרפיים, הפצת נתונים סטטיסטיים ללא בסיס ועוד. טכניקות אלה של סיקור תקשורתי נועדו לגרות את סקרנותם של הקוראים, ליצור הילה של מסתורין סביב כת השטן והרוק הכבד, ולעורר תחושה כי טמונה בהם סכנה.

כת השטן נהפכה לנושא חדש-ישן שקומץ מגויסים בקרב התנועה נגד כיתות ניסו לשמרו בסדר היום הציבורי. אולם למרות פעילותם והדיווח התקשורתי, הניסיון לייצר פניקה מוסרית בישראל לא הצליח.

לנוכח זה נשאלות שתי שאלות מרכזיות: מדוע נעשה ניסיון בתקשורת הישראלית לייצר פניקה מוסרית בנושא כת השטן והרוק הכבד? ומדוע לא חולל התהליך שינוי ברמת השיח הציבורי?

ייתכן שהסיבה לכך שהתקשורת הישראלית ניסתה לייצר פניקה מוסרית קשורה לתהליכים המתרחשים במדינות מערביות אחרות. בשנות השמונים התפתחה בארצות הברית פניקה מוסרית בנושא הרוק הכבד והשפעותיו, בעיקר בהקשר של התאבדויות של בני נוער. הבהלה הציבורית והחששות מהשפעות המוזיקה הביאו לידי כך שקבוצות של הורים הקימו את "מרכז מקורות המוזיקה" בראשות סוזן בייקר, אשת מזכיר המדינה דאז גיימס בייקר. ההורים אף יזמו חקיקת חוק שחייב הדבקות מדבקות אזהרה על גבי תקליטים הנושאים מסרים פרובוקטיביים בנוגע למין או למוות. במקרים שבהם עטיפת התקליט נתפסה כבוטה, חויבה חברת התקליטים לשווק את התקליט בעטיפה אטומה (רווה, 1990). בדיקת הרקע להיווצרות הפניקה מוסרית סביב הרוק הכבד מראה את ההשפעות של התקשורת הזרה על הניסיון לייצר פניקה מוסרית בתקשורת הישראלית. התקשורת הישראלית מרבה לצטט דוגמות מהעיתונות הזרה בדיווחיה לגבי הרוק הכבד וכת השטן. לנוכח זה יש להניח כי התקשורת הישראלית אינה פועלת בחלל ריק. היא מושפעת וניזונה בדיווחיה מסוכני התקשורת בעולם בכל הקשור להבניה של בעיות חברתיות וליצירת האקלים הציבורי סביבן.

ניתוח הניסיון ליצור פניקה מוסרית בתקשורת הינו חשוב, גם אם אין לפניקה זו בסיס עובדתי, מאחר שהוא מהווה ביטוי לתהליכים חברתיים בחברה הישראלית. לפי הגישה הפונקציונליסטית, "מיתוסים ואגדות אימה אינם מיועדים לקישוט אומנותי, ואינם אמצעי בידור בקרב בני האדם. מיתוסים ואגדות מהווים את הליבה של הגוף החברתי" (Szasz, 1970, p. 121). אגדות אלה משקפות תקוות, חששות וחרדות בתקופה שהינה עמומה מבחינה ערכית ומוסרית (Brundvand, 1981). הן מהוות גם ביטוי של אכזבה חוסר ביטחון אישי והתפוררות של מוסדות חברתיים בקרב מגזרים מסוימים בציבור (Victor, 1993).

יש לשער כי הניסיון לייצר פניקה מוסרית בנושא כת השטן קשור גם לתהליכים המתרחשים ברמת המקור בישראל. בשנות השמונים והתשעים הגיעו לישראל גלי

הגירה גדולים מברית המועצות לשעבר ומאתיופיה. בעשור האחרון, כפי שצוין, התרחשו שני מקרי רצח, והחשודים היו בני נוער עולים מברית המועצות לשעבר שעסקו בפולחן השטן. מכאן, בהתאם לגישה הפונקציונליסטית, ייתכן שהניסיון ליצור פניקה מוסרית נובע מהחשש הקיים בקרב קבוצות מסוימות בישראל מפני השפעותיה של התרבות הזרה – תרבותם של העולים החדשים. תחושת האיום והחששות מפני העולים מברית המועצות לשעבר מהווים חלק ממכלול של דעות קדומות ושנאת זרים הקיימים בחברה כלפי קבוצות של מהגרים. ניתן לראות את הקישור שנעשה בין העולים מברית המועצות לשעבר לבין הפעילות בכת השטן כביטוי נוסף של המתח החברתי-התרבותי ושל השסעים והקונפליקטים החברתיים הקיימים בחברה הישראלית.

עם זה, כת השטן נקשרת גם לפעילות של נוער יליד הארץ. במקרה זה אין ספק שנדרש הסבר סוציולוגי אחר כדי להבין מדוע נעשה ניסיון לייצר פניקה מוסרית בחברה הישראלית. חשוב לציין כי הניסיון לייצר פניקה מוסרית לגבי כת השטן והרוק הכבד אינו הניסיון היחיד שנקשר לדור הצעיר, ובמיוחד לבני נוער משכבות הביניים. באמצע שנות התשעים התרחשה פניקה מוסרית במגזרים מסוימים של החברה הישראלית בעקבות רצח נהג המונית דרק רוט. הרצח עורר גלים בציבור החילוני מאחר שהרוצחים היו מהמעמד הבינוני-הגבוה. רצח זה לא התיישב עם התפיסה הרווחת שסטייה ועבריינות מאפיינים את המעמד הנמוך. ההסבר הסוציולוגי לגבי הפניקה המוסרית שהתרחשה בעקבות הרצח קשור גם לקונפליקט הבין-דורי: הפניקה ביטאה את תחושת החרדה והאיום בקרב ההורים לגבי החברות, הפיקוח החברתי, החינוך ודרך החיים של ילדיהם (Cromer, 2004).

לאחר האירוע התמקד הדיון הציבורי בחיפוש אחר הגורמים לרצח, ונשמעו האשמות שונות, כגון: מתירנות פוסט-ציונית, כישלון של מערכת החינוך וריקנות מוסרית של העולם החילוני. קרומר (Cromer, 2004) מציין כי רוצחיו של דרק רוט מסמלים משהו חשוב הרבה יותר מהמעשה עצמו, שכן הם נגעו בעצבים הרגישים של ציבור רחב, שחש מאוים ומבולבל ממילא כתוצאה מהמעברים והשינויים החברתיים המהירים שהתחוללו באותה תקופה בחברה הישראלית.

ייתכן כי ניתוח זה מתאים גם להסברת הניסיון לייצר פניקה מוסרית סביב כת השטן והרוק הכבד. העיסוק בכת השטן מסמל את חששם של ההורים מפני אובדן שליטה בילדיהם, אשר פועלים יותר ויותר מחוץ למערכות הפיקוח המסורתיות. אין זה מקרי שרוב הפעילויות של הכת מתוארות כמתרחשות באזורים רחוקים מהשליטה המסורתית: לא בבית ולא בבתי הספר, אלא בפארקים חשוכים, במרתפים מעופשים, בין הריסות של בניינים או בפינות נידחות בטבע.

התקשורת מדגישה באופן עקבי בדיווחיה כי הפעילים באים במיוחד מבתי טובים ולומדים בבתי ספר יוקרתיים (אלטמן, 2001; בן-ארי, 1995; חלפון, 2003; נבו, 1994; אי שביט, 1994). מכאן, שהניסיון לייצר פניקה מוסרית בהקשר של הרוק הכבד וכת השטן משקף בחברה הישראלית גם את החשש והחרדה מפני אובדן המוסר והערכים בקרב הדור הצעיר, ובמיוחד בקרב בני הנוער ממעמד הביניים.

השאלה השנייה שהעלינו היא מדוע, למרות דיווחי התקשורת ופעילותם של הזימים המוסריים, כשל הניסיון לייצר פניקה מוסרית בהיקף נרחב בחברה הישראלית. בנושא זה קיימות כמה השערות. ראשית, ניתן להסביר זאת באמצעות המודל האובייקטיביסטי – אין דאגה בהיקף רחב בציבור מאחר שאין התנהגות סוטה בהיקף מדאיג. העובדה שהמטרה לא מצאה ראיות של ממש מעידה כי פעילות הנוער בכת השטן אינה רחבה ואולי אף אינה קיימת כמעט.

אפשר גם לטעון, מנקודת מבט הקשרית רחבה יותר, כי בישראל אין קרקע תרבותית מתאימה לייבוא הסיפורים על כת השטן, שכן במסורת היהודית אין אזכור רב לנושא השטן כמו במסורת הנוצרית. יתר על כן, דווקא היהודים, לאורך ההיסטוריה הגלותית, נתפסו כהתגלמות הרוע השטני (Trachtenberg, 1966).

נוסף על כך, ייתכן כי עצם הקישור שנעשה בחלק מהמקרים בין הפעילות בכת לבין העולים מברית המועצות לשעבר הפחית את תחושת הדאגה והחשש מפני נושאים אלה בקרב מגזרים מסוימים בציבור הישראלי. ההתייחסות לנושא הייתה לפיכך כאל בעיה מקומית ושולית יותר הקשורה לעולים, ולא כאל בעיה חברתית המאיימת על כלל בני הנוער.

מצד אחר, מנקודת מבט קונסטרוקציוניסטית, ניתן לטעון כי הסיבה לכישלון בהבניית בעיה חברתית בהקשר של כת השטן היא שפעילותם של "הזימים המוסריים", ובעיקר של הפעילים הדתיים, הייתה סימבולית ולא שיטתית, ולא הסתייעה בתמיכה של אנשי מקצוע.

תרומת המחקר הנוכחי באה לידי ביטוי בניתוח ההתרחשות והפעילות החברתית שליבתה את הדיון הציבורי בתקשורת לגבי הרוק הכבד וכת השטן. הרחבת המחקר בעתיד לגבי הדיווח התקשורתי בנושאים אחרים של סטייה בקרב בני נוער תאפשר הבנה מעמיקה יותר של התהליכים והשינויים החברתיים המתרחשים בחברה הישראלית.

מקורות

- אורבך, יי (1989). **ילדים שאינם רוצים לחיות**. רמת גן: הוצאת בר-אילן.
- אורן, ע' (1990). פולחן של אלימות ורוע. **ידיעות אחרונות**, 14.5.1990, ע' 1.
- אלון, ג' וזרחיה, צ' (1995א). שחל דחה דרישת ח"כים דתיים להוציא את "כת השטן" אל מחוץ לחוק. **הארץ**, 29.6.1995.
- אלון, ג' וזרחיה, צ' (1995ב). ח"כים מוועדת החינוך קראו למטרה למנוע את פעילות "כת השטן". **הארץ online**, 4.7.1995, כתבה מס' 94376.
- אל-חי, ל' (1995). לוקחים נערה לקברים, מסממים אותה, מורחים עליה דם ואונסים אותה. **ידיעות אחרונות**, 25.6.1995, ע' 6.
- אל-חי, ל' (2003). וידויים של מוח מסוכן – שיסוף את גרונה של ידידתו כי "החיוך שלה מעצבן". **ידיעות אחרונות**, 8.12.2003, ע' 21.
- אלטמן, א' (2001). בעלי חיים. **מראות המשטרה**, 1, 182.
- ארבלי, ע' (2001). שלוש מצבות חוללו בבית הקברות באשקלון. **הארץ online**, 4.5.2001, כתבה מס' 718113.

- בן-ארי, ד' (1995). כת השטן: "ביום היינו נערים רגילים, בלילה הפכנו חיות-אדם".
לאשה, 3.7.1995, ע' 7-9, 104.
- ברדנשטיין, א' (2004). הנער שהתאבד היה חבר בכת השטן. **מעריב**, 10.5.2001, ע' 1.
ברונובסקי, י' (1995). השטן שב לגבולו. **הארץ**, 30.6.1995, ע' 35.
בשן, ע' (2001). סיפור הפרברים. **מראות המשטרה**, 185, 8-11.
- גריבסקי, מ' (1995). חברי כת השטן עמדו לבצע התאבדות המונית. **ידיעות אחרונות**, 4.7.1997, ע' 19.
- גריין, ד' (1995). מוסיקת הרוק ואלים. בתוך ע' עינת (עורך), **כן-לא, שחור-לבן** (ע' 121-125). תל אביב: אחיתאב.
- זהר, ג' (1994). "כן, אדוני השטן". **הארץ**, 14.12.1994, ע' 2.
- חלפון, א' (2003). "האם חברים בכת השטן מתעללים בחתולים?" **ידיעות אחרונות**, 22.1.2003.
- יחזקאלי, י' (1990). אנחנו לא כת השטן. **ידיעות אחרונות**, 14.5.1990, ע' 8.
- יחזקאלי, י' (1995). טקס פולחני בשעת לילה. **ידיעות אחרונות**, 26.6.1995, ע' 14.
- יחזקאלי, י' ורוזוליו, מ' (1990). ציץ: לסגור את המועדונים לנוער – פינגווין וליקוויד. **ידיעות אחרונות**, 5.11.1990, ע' 1.
- ירקוני, י' (1996). 16 שנים לקטין מכת השטן שרצח את הנער עמית מלכו. **ידיעות אחרונות**, 9.5.1996, ע' 15.
- כתב חדשות חוץ (1990). להקת רוק כבד נתבעת על התאבדות שני בני נוער מעריצים. **ידיעות אחרונות**, 18.7.1990, ע' 8.
- לוי, א' (1989). **החרדים**. ירושלים: הוצאת כתר.
- מדינת ישראל (1987). **דו"ח הועדה הבין משרדית לבדיקת נושא הכתות (קבוצות חדשות) בישראל**. ירושלים: משרד החינוך והתרבות.
- מוסר, ה', קונגר, ג', קאגאן, ג' והסטון, א' (1998). **התפתחות הילד ואישיותו**. תל אביב: לדורי.
- מילנר, א' (1999). לא אנרכיה ולא שטן. **הארץ online**, 22.10.1999, מאמר מס' 562092.
- נבו, ע' (1994). הייתי שתול בכת השטן. **ידיעות אחרונות**, 2.9.1994, ע' 56-58, 80.
- ניר, ר' (1984). **לשון, מדיום ומסר**. ירושלים: פוזנר ובניו.
- סבן, א' (1995). פולחן כת השטן: בת 19 שרפה את רגליה. **מעריב**, 22.10.1995.
- סייבל, ט' (1994). כ-50 בני נוער מהכרמל הקימו כת הסוגדת לשטן. **כלבו**, 9.12.1994.
- סלע-שיוביץ, ר' (2000). **תפיסת בני הנוער לגבי השפעת מוסיקת הרוק על התנהגות אלימה בקרב בני נוער**. חיבור לשם קבלת תואר דוקטור, הפקולטה למשפטים, האוניברסיטה העברית בירושלים.
- עין-דור, י' (1990). שטן קטן שלי – שלוש שעות עם הרוקרים. **ידיעות אחרונות**, 20.5.1990, ע' 10.
- פרי, ל' (2002). חברי כת השטן מוכרים ערכת רצח. **ידיעות חיפה**, 8.11.2002, ע' 50.
- פרי, ל' וגרובר, מ' (1999). כת השטן שוחטת כלבים וחתולים בכרמל. **ידיעות חיפה**, 27.8.1999.

- קאפמן, מ' (1983). דרכים להתמודדות עם דרכי הפיתוי של הכתות. **אגרת לחינוך**, מאי 1983.
- רגב, מ' (1995). **רוק מוסיקה ותרבות**. תל אביב: דביר.
- רוה, י' (1990). טרמפ על המוות. **חדשות**, 17.9.1990, ע' 8.
- רזיאלי, ש' (1995). הורי נערו שהוכו בטקסי כת השטן עומדים להתלונן במשטרה. **ידיעות חיפה**, 30.6.1995, ע' 41–51.
- שביט, א' (1994). השטן סבבא. **תדר – עיתון הנוער של חיפה**, 12.1994, ע' 1, 3.
- שביט, ד' (1989). רוק מזעזע. **ידיעות אחרונות**, 8.2.1989, ע' 4–5.
- שחור, ס' (1995). הרוע ינצח. **ידיעות אחרונות**, מוסף 7 ימים, 7.7.1999, ע' 16–17, 71.
- שיבי, ח' (1990). שטן על שולחן הכנסת. **ידיעות אחרונות**, 22.11.1990, ע' 1.
- Arnett, J. (1991). Heavy metal music and reckless behavior among adolescents. *Journal of Youth and Adolescents*, 20, 573–592.
- Arnett, J. (1994). Sensation seeking: A new conceptualization and a new scale. *Personality Individual Differences*, 16, 289–296.
- Becker, H.S. (1963). *Outsiders*. New York: The Free Press.
- Beit-Hallahmi, B. (1992). *Despair and deliverance: Private salvation in contemporary Israel*. Albany: SUNY.
- Ben-Yehuda, N. (1985). *Deviance and moral boundaries: Witchcraft, the occult, science fiction, deviant sciences and scientists*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Berger P., & Luckman, T. (1967). *The social construction of reality*. New York: Doubleday.
- Best, J. (2001). *Damned lies and statistics: Untangling numbers from the media, politicians, and activists*. Berkeley: University of California Press.
- Bingham, C.R., & Shope, J.T. (2004). Adolescent problem behavior and problem driving in young adulthood. *Journal of Adolescent Research*, 19(2), 205–223.
- Bourget, D. (1988). Satanism in a psychiatric adolescent population. *Canadian Journal of Psychiatry*, 33, 197–202.
- Brundvand, J.H. (1981). *The vanishing hitchhiker: American urban legends and their meanings*. New York: Norton & Company.
- Burket, R. (1994). Emotional and behavior disturbances in adolescents involved in witchcraft and Satanism. *Journal of Adolescence*, 17, 41–45.
- Campbell, J. (1988). *The power of myth*. New York: Doubleday.
- Clarke, G. (1995). Defending ski-jumpers: A critique of theories of youth subcultures. In B. Longhurst (Ed.), *Popular music and society* (pp. 221–222). Cambridge: Polity.

- Cohen, S. (1972). *Folk devil and moral panics: The creation of the Mods and Rockers*. London: Mac-Gibbon and Kee.
- Cromer, G. (2004). Children from good homes – moral panics about middle class delinquency. *British Journal Criminology*, 44, 391–400.
- Ellis, B. (1991). Legend-trips and Satanism: Adolescents' ostensive traditions as 'Cult' activities. In J. Richardson, J.L. Best & D. Bromley (Eds.), *The Satanism scare* (pp. 3–12). New York: Aldine de Gruyter.
- Ellis, B. (2000). *Raising the devil: Satanism, new religions and the media*. Lexington: University of Kentucky.
- Erikson, K. (1966). *Wayward puritans: A study of the sociology of deviance*. New York: Wiley.
- Forsyth, C., & Olivier, M. (1990). The theoretical framing of a social problem: Some conceptual notes on Satanic Cults. *Deviant Behavior*, 11, 281–292.
- Forsyth, N. (1987). *The old enemy: Satan and the combat myth*. Princeton: Princeton University Press.
- Galanter, M. (1982). Charismatic religious sects and psychiatry: An overview. *American Journal of Psychiatry*, 132, 1539–1548.
- Ginsberg, R. (1997). Cults in Israel: Danger from within. *The Jewish Homemaker*, December.
- Goode, E., & Ben-Yehuda, N. (1994). *Moral panics: The social construction of deviance*. Cambridge, MA: Blackwell.
- Gross, R. (1990). Heavy metal music: A new subculture in American society. *Journal of Popular Culture*, 24, 119–130.
- Hall, S., Critcher, C., Jefferson, T., Clarke J., & Roberts, B. (1978). *Policing the crisis: Mugging, the state, and law and order*. London: Macmillan.
- Hicks, R. (1990). Police pursuit of satanic crime. *Skeptical Inquirer*, 14, 276–286.
- Hinds, E.W. (1992). The devil sings the blues: Heavy metal, gothic fiction and "Postmodern" discourse. *Journal of Popular Culture*, 26, 151–165.
- Hutman, B. (1990). Teenagers performing satanic rites on beach, mk are told. *Jerusalem Post*, 22.11.1990, p. 10.
- Introvigne, M. (1994). *Indagine sul satanismo*. Milano: Mondadori. (Italian)
- Jenkins, P. (1994). *Using murder: The social construction of serial homicide*. New York: Aldine De Gruyter.
- La Fontaine, J. (1998). *Speak of the devil: Tales of satanic abuse in contemporary England*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Lester, D., & Whipple, B.A. (1996). Music preference, depression, suicidal preoccupation, and personality: Comment on Stack and Gundlach's papers. *Suicide & life*, 26, 68–71.
- Levine, S. (1984). *Radical departures*. New York: Harcour.
- Lewis, J. (2002). Diabolic authority, Anton LaVey, the satanic bible and the satanic tradition. *Marburg Journal of Religion*, 7, 1–14.
- Lippert, R. (1990). The construction of Satanism as a social problem in Canada. *Canadian Journal of Sociology*, 15, 417–439.
- Lyons, A. (1970). *The second coming: Satanism in America*. Dodd, Mead & Company.
- Mulhern, S. (1991). Satanism and psychotherapy: A rumor in search of an inquisition. In J. Richardson, J. Best & D. Bromley (Eds.), *The Satanism scare* (pp. 145–172). New York: Aldine de Gruyter.
- Nathan, D., & Snedeker, M. (1995). *Satan's silence*. New York: Basic Books.
- News Agencies (1996). Youth Gets 16 Years for Murdering Friend. *Jerusalem Post*, 9.5.1996, p. 1.
- Palermo, G., & Del Re, M. (1999). *Satanism, psychiatric and legal views*. Springfield, Ill.: Charles C. Tomas.
- Richardson, J. (1997). The social construction of Satanism: Understanding an international social problem. *Australian Journal of Social Issues*, 32, 61–86.
- Richardson, J., Best, J., & Bromley, D. (1991). Satanism as a social problem. In J. Richardson, J. Best & D. Bromley (Eds.), *The Satanism scare* (pp. 3–12). New York: Aldine de Gruyter.
- Robbins, T. (1979). Cults and the therapeutic state. *Social Policy*, 30(10), 42–46.
- Robbins, T., & Anthony, D. (1982). Deprogramming, brainwashing and the medicalization of deviant religious groups. *Social Problems*, 29(3), 290–291.
- Rossen, B. (1989). Mass hysteria in Oude Pekela. *Institute for Psychological Therapies (IPT-internet)*, 1.
- Schur, E. (1980). *The politics of deviance: Stigma contests and the uses of power*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Singer, S., Levine, M., & Jou, S. (1993). Heavy metal music preference, delinquent friends, social control and delinquency. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 30, 317–329.
- Spector, M., & Kitsuse, J.I. (1977). *Constructing Social Problems*. California: Cumming.
- Stack, S. (1994). The heavy metal subculture and suicide. *Suicide & Life-*

- Threatening Behavior*, 24, 15–26.
- Stack, S. (1998). Heavy-metal, religiosity, and suicide acceptability. *Suicide & Life-Threatening Behavior*, 4, 388–394.
- Stevens, P. (1990). New legends: Some perspective for anthropology. *Western Folklore*, 49, 121–133.
- Szasz, T. (1970). *The manufacture of madness*. New York: Delta Books.
- Sznaider, N., & Talmud, I. (1998). Moral sentiments and the social organization of public compassion: The case of child abuse in Israel. *International Journal of Contemporary Sociology*, 35, 14–27.
- Thompson, K. (1998). *Moral panics*. London: Routledge.
- Trachtenberg, J. (1966). *The devil and the Jews: The medieval conception of the Jew and its relation to modern antisemitism*. New York: Harper & Row.
- Victor, J. (1993). *Satanic panic: The creation of a contemporary legend*. Chicago: Open Court.
- Wallis, R. (1975). Societal reaction to scientology: A study in the sociology of deviant religion. In R. Wallis (Ed.), *Sectarianism: Analysis of religious and non-religious sects* (pp. 86–116). New York: Halsted Press.
- Walser, R. (1993). *Running with the devil: Power, gender and madness in heavy metal music*. England, Hanover: University Press.
- Weinstein, D. (1991). *Heavy metal: A cultural sociology*. New York: Lexington Books.
- Zanin, S. (2004). *Rappresentazione e Amplificazione della Devianza nel Caso dei Bambini di Satana*. Doctoral dissertation, The Faculty of Law, Bologna. (Italian)